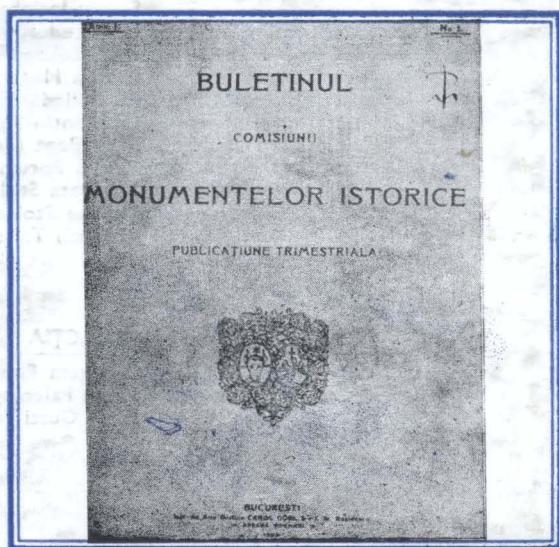

BULETINUL COMISIEI MONUMENTELOR ISTORICE

BUCUREŞTI
1990

Coperta I: Coperta primului număr al revistei „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”.

Coperta IV: Sus: Ansamblul bisericii fortificate săsești de la Biertan (sec. XV—XVI).
Jos: Cetatea săsească Prejmer (sec. XV—XVI).

COLEGIUL DE REDACȚIE

Aurel Botez,
Peter Derer,
Ştefan Gorovei,
Eugenia Greceanu,
Călin Hoinărescu,
Sergiu Iosipescu,
Ion Istudor,
Dan Mohanu,
Cezara Mucenic,
Paul Niedermaier,
Constantin Pavelescu,
Radu Popa (președintele colegiului)
Marius Porumb,
Georgeta Stoica,
Nicolae Stoicescu,
Aurelian Trișcu.

REDACTIA

Georgeta Pop (responsabil de număr)
Maria Paleolog
Sanda Gusti (macheta artistică și tehnică)

Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice — str. lenăchiță Văcărescu nr. 16, sector 4, București, cod 70528. Administrația la Direcția pentru Presă, Publicitate și Tipărituri (D.P.P.T.), Piața Presei Libere, nr. 1, sector 1, București, cod. 71554, telefon 17.60.10, interior 1405. Abonamente la administrație, prin poștă sau virament D.P.P.T. cont. 645120608 Banca Națională a României, Filiala sector 1, București și la oficile poștale sau difuzorii de presă. Abonament anual 80 lei (20 lei/număr). Abonamente pentru străinătate prin ROMPRESFILATELIA, sector export-import presă P. C. Box 12291, telex 10376, prsfir București, Calea Griviței nr. 64—66. Tipărit în București la Tipografia „Arta Grafică”.

A u c o l b o r a t: Ioana Bogdan — Cătăniu (arheolog, Institutul de arheologie Cluj); Liviu Brătuleanu (arhitect, referent DMASI); Anne-Marie Cousin (urbanist sef, Direcția Patrimonului — Franța) Peter Derer (arhitect, director DMASI, secretar CNMASI); Radu S. Greceanu (istoric); Grigore Ionescu (arhitect, membru corespondent al Academiei Române); Sergiu Iosipescu (arheolog, dir. adj. științific DMASI); Suzana More-Heitel (istoric de artă, Institutul de istorie artei); Cezara Mucenic (istoric de artă, sef secție DMASI); Paul Niedermaier (arhitect, Centrul de studii sociale Sibiu); Georgeta Pop (istoric, redacția publicațiilor CNMASI); Corina Popa (istoric de artă, profesor Academia de artă); Radu Popa (arheolog, vicepreședinte CNMASI); Mihai Sorin Rădulescu (student, Facultatea de istorie București); Elisabeta Rușinaru-Ancuța (publicist, redacția publicațiilor CNMASI); Iuliu Șerban (arhivar, DMASI); Raluca Verussi (arheolog, referent DMASI); Anca Zamfirescu (arhitect, preparator la Facultatea de arhitectură).

Comisia Națională a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice

BULETINUL COMISIEI NAȚIONALE A MONUMENTELOR, ANSAMBLURILOR ȘI SITURILOR ISTORICE

Nr. 3-4/1990

Anul I

**MONUMENTE, ANSAMBLURI, SITURI –
Atitudini și mentalități**

PAUL NIEDERMAIER, <i>Problematica păstrării patrimoniului arhitectonic țărănesc săesc din Transilvania</i>	4
ELISABETA ANCUTA-RUȘINARU, <i>Monumentul paleocreștin de la Niculițel (jud. Tulcea) și necesitatea intrării urgente în circuitul valorilor naționale</i>	6

DOSARELE DISTRUGERII

ANNE-MARIE COUSIN, <i>Mission à Bucarest (Roumanie)</i>	10
IOANA BOGDAN-CĂTĂNICIU, <i>Arheologia la ora revoluției</i>	11

DICTIONAR

RALUCA VERUSSI, <i>Situri subacvatice</i>	17
---	----

LEGI, REGULAMENTE, NORMATIVE

GRIGORE IONESCU, <i>Carta internațională de la Venetia privind conservarea și restaurarea monumentelor istorice</i>	18
<i>Charta pentru protecția și conservarea patrimoniului arheologic (Radu Popa)</i>	21

IZVOARE

Scrisori către Nicolae Ghika-Budești (I) (Mihai Sorin Rădulescu)	26
--	----

CRONICA INTERNĂ

Activitatea DMASI	
<i>Raport de deplasare în Austria 17–21 sept. 1990 (Peter Derer)</i>	33
Recuperarea arhivei Comisiei Monumentelor Istorice și a Direcției Monumentelor Istorice (Iuliu Șerban)	34
Conferință de presă la Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (Georgeta Pop)	34

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Al XVII-lea Congres Internațional de Științe Iсториче, Madrid, 26 august – 2 sept. 1900 (Sergiu Iosipescu)	36
<i>Colocviul Internațional privind Monumentele, Bratislava, 1990 (Cezara Mucenic)</i>	37

DINU C. GIURESCU, <i>The Razing of Romania's Past (Corina Popa)</i>	38
HERMANN FABINI, <i>Gotik in Hemannstadt (Anca Zamfirescu)</i>	39
„Atheneum”, nr. 1, 1990 (Liviu Brătulescu)	41
„Muemlékvédelem”, nr. 1, 1990 (Suzana More-Heitel)	41

BIBLIOGRAFIE

RADU SC. GRECEANU, „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice” (1908–1945) și „Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice” (1914–1915, 1942–1943). Indici bibliografici (I)	45
--	----

CONTENTS**MONUMENTS, ENSEMBLES, SITES –
Attitudes and Mentalities**

PAUL NIEDERMAIER, <i>Problems of Preserving the Saxon Peasant Architectural Patrimony in Transylvania.</i>	4
ELISABETA ANCUTA-RUȘINARU, <i>The Paleo-Christian Monument at Niculițel (Tulcea County), and the Urgent Necessity of Entering the Circuit of National Values</i>	6

THE FILES OF DESTRUCTION

ANNE-MARIE COUSIN, <i>Mission à Bucarest (Roumanie)</i>	10
IOANA BOGDAN-CĂTĂNICIU, <i>The Archeology at the Hour of the Revolution</i>	11

DICTIONARY

RALUCA VERUSSI, <i>Underwater Sites</i>	17
---	----

LAWS, RULES, NORMS

GRIGORE IONESCU, <i>The Venice International Chart Concerning the Historical Monuments Preservation and Restoration</i>	18
<i>The Chart for the Protection and Preservation of the Archeological Patrimony (Radu Popa)</i>	21

SOURCES

Letters to Nicolae Ghika-Budești (I) (Mihai Sorin Rădulescu)	26
--	----

INTERNAL CHRONICLE

DMASI Activity

Report on the Journey to Austria 17–21 September, 1990 (Peter Dærer)	33
Recuperation of the Archives of the Historical Monuments Commission and of the Department of the Historical Monuments (Iuliu Șerban)....	34
Press Conference at the Department for Historical Monuments, Ensembles and Sites (Georgeta Pop)	34

SCIENTIFIC LIFE

The 17th World Congress of Historical Sciences, Madrid, 26th August—2nd September, 1990 (Sergiu Iosipescu)	36
World Colloquium on Monuments, Bratislava, 1990 (Cezara Mucenic)	37

REVIEWS, PRESENTATIONS

DINU C. GIURESCU, <i>The Razing of Romania's Past</i> (Corina Popa)	38
HERMANN FABINI, <i>Gotik in Hermannstadt</i> (Anca Zamfirescu)	41
„Atheneum”, no. 1, 1990 (Liviu Brătuleanu) ..	41
„Muémlekvédelem”. no. 1, 1990 (Suzana More-Heitel)	41

BIBLIOGRAPHY

RADU SC. GRECEANU, "The Bulletin of the Historical Monuments Commission" (1908–1945) and "The Year book of the Historical Monuments Commission" (1914–1915, 1942–1943). Bibliographical indexes (I)	45
---	----

SOMMAIRE

MONUMENTS, ENSEMBLES, SITES — Attitudes et mentalités

PAUL NIEDERMAIER, Les problèmes de la conservation du patrimoine architectural rural des allemands de Transylvanie	4
ELISABETA ANCUTA-RUŞINARU, La monument paléochrétien de Niculițel (dépt. Tulcea) et la nécessité de son intégration au circuit des valeurs nationales	6

LES DOSSIERS DE LA DESTRUCTION

ANNE-MARIE COUSIN, Mission à Bucarest (Roumanie)	10
--	----

IOANA BOGDAN CĂTĂNICIU, L'archéologie

à l'heure de la révolution	11
----------------------------------	----

DICTIONNAIRE

RALUCA VERUSSI, Sites subaquatiques	17
---	----

LOIS, REGLEMENTS, NORMATIFS

GRIGORE IONESCU, <i>La Charte internationale de Venise pour la conservation et la restauration des monuments historiques</i>	18
<i>La Charte pour la protection et la conservation du patrimoine archéologique</i> (Radu Popa)	21

SOURCES

Lettres à Nicolas Ghika-Budești (I) (Mihai Sorin Rădulescu)	26
---	----

CHRONIQUE INTERNE

L'activité de DMASI

Compte-rendu du voyage en Autriche, 17–21 sept. 1990 (Peter Dærer)	33
La récupération des archives de la Commission des Monuments Historiques et de la Direction des Monuments Historiques (Iuliu Șerban)	34
La conférence de presse organisée par la Direction des Monuments, Ensembles et Sites Historiques (Georgeta Pop)	34

VIE SCIENTIFIQUE

Le XVII-ème Congrès International des Sciences Historiques, Madrid, 26 août — 2 septembre 1990 (Sergiu Iosipescu)	36
Le Colloque international concernant les monuments, Bratislava, 1990 (Cezara Mucenic)	37

COMPTE-RENDUS, PRÉSENTATIONS

DINU C. GIURESCU, <i>The Razing of Romania's Past</i> (Corina Popa)	38
HERMANN FABINI, <i>Gotik in Hermannstadt</i> (Anca Zamfirescu)	39
«Atheneum», no. 1, 1990 (Liviu Brătuleanu) ..	41
«Muémlekvédelem», no. 1, 1990 (Suzanna More-Heitel)	41

BIBLIOGRAPHIE

RADU SC. GRECEANU, «Bulletin de la Commission des Monuments Historiques» (1908–1945) et «L'Annuaire de la Commission des Monuments Historiques» (1914–1915, 1942–1943). Index bibliographique (I)	45
---	----

Inaugurarea unei rubrici permanente cu acest titlu trebuie să răspundă vechiului deziderat de publicare a surselor de orice natură referitoare la monumente, ansambluri și situri istorice. Ceea ce, pe temeiul atîtor contribuții, ale lui Philibert de l'Orme, Du Cange, Mabillon, Montfaucon, Félibien des Aveux, baronului Taylor și multor alțora, Guizot putea la 1830 să preconizeze în Franța: un Recueil de textes relatifs à l'histoire de l'architecture et à la condition des architectes — își arată cu stringență necesitatea și la noi, deopotrivă cu publicarea arhivelor Comisiunii Monumentelor Istorice, Direcției Monumentelor Istorice.

Precum în atîtea alte domenii și aici Nicolae Iorga este un precursor, în nenumărate publicații „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice” între ele, ilustrul învățat presărare fărime din surse prea puțin frecventate.

Dar scopul este departe de a fi numai istoric, întrucât editarea acestor izvoare — diplomatic, narrative, epistolare, arheologice, iconografice, car-

tografice, numismatice, sfragistice, medalistice și de orice altă natură — este singura capabilă să asigure restaurarea și reabilitarea corectă a unor monumente. Parte integrantă a cercetării fiecărui dintre acestea, reunirea documentației cît mai complete, întocmirea „caietului de sarcini” al monumentului vor îngădui, în fine, depășirea fazei empirice a datărilor și restaurărilor, bazate mai cu seamă pe ochii arhitectului, pe analogii anistorice și deci înșelătoare. Totodată izvoarele strînse vor îngădui reconstituirea vieții și acțiunii oamenilor angrenați în lupta pentru făurirea și salvarea civilizației — datorie esențială pentru revigorarea morală a societății românești de astăzi.

Găzduite în „Buletinul Comisiiei Monumentelor Istorice” izvoarele — sperăm — îmbogățite și reunite în culegeri tematice vor fi temelia sigură a viitoarelor cercetări de istoria artei, de arheologie antică și medievală.

SERGIU IOSIPESCU

Scrisori către Nicolae Ghika-Budești

(I)

Profesor la Școala superioară de arhitectură din București, membru de onoare al Academiei Române, membru al Comisiunii Monumentelor Istorice, Nicolae Ghika-Budești (1869—1943)¹ poate fi considerat ca unul dintre întemeietorii istoriei arhitecturii la noi, alături de Gheorghe Balș. Autor al monumentalei lucrări Evoluția arhitecturii în

¹ Date despre Nicolae Ghika-Budești se găsesc în toate tratatele de istoria arhitecturii românești, precum și în Encyclopédia istoriografiei românești, București, 1978, p. 155; Personalități românești ale științelor naturii și tehnicii, București, 1982, p. 163; Paul Constantin, Dictionar universal al arhitectilor, București, 1986, p. 127; Octav Doicescu, Profesorul arhitect N. Ghika-Budești sau Discursul vizual al arhitecturii, în Despre arhitectură, București, 1983, p. 107—109.

Muntenia și în Oltenia (1927—1936) și al altor teme în care studii, el a fost un harnic restaurator de monumente și totodată un mare creator. Opera sa arhitecturală înscrie în școală neoromânească inaugurată de Ion Mincu o pagină de mare originalitate, trăgindu-și seva din arhitectura medievală laică și ecclaziastică, ale cărei forme și motive sunt topite în retorta unei viziuni artistice proprii.

Scrisorile pe care le publicăm aici sunt selectate din arhiva de familie a lui Nicolae Ghika-Budești, pe care, la plecarea sa definitivă din țară, mi-a încredințat-o spre păstrare strănepoata acestuia, doamna Ilincă Ghika. Ele reflectă diferite aspecte din existența marelui arhitect român — de la relațiile cu bunicul său, Vasile Cantacuzino, și preocuparea de a găsi fiilor săi un profesor de desen și prin la corespondența cu cățiva mari

savanți ai Franței. Scrisorile de la studenții săi — Richard Bordenache, Grigore Ionescu — reflectă recunoștința și profunda admirație pe care aceștia o nutresc marelui lor dascăl. În alte scrisori găsim, de asemenea, cîte ceva din eoul internațional al monumentalei lucrări de sinteză despre arhitectura din Tara Românească de-a lungul evului mediu (scrisorile de la fostul său profesor de la Școala de arte frumoase din Paris, arhitectul Victor Laloux, cele de la colegii săi francezi Robert Lesage, E. Pontremoli, A. Defrasse, precum și cele ale lui Louis Bréhier și Louis Barthou, ale cărui relații cu arhitectul român sînt date la iveală prin scrierea nr. 6). Ghika-Budești s-a aflat în legătură cu o serie de savanți străini ai timpului său, cum au fost marii bizantinologi francezi Louis Bréhier și Gabriel Millet, care îl apreciau în mod deosebit. Millet considera lucrarea fundamentală a arhitectului român drept „un bel ouvrage, une étude d'ensemble, d'une information si riche et si sûre, méthodique et précise, qui honore votre pays”. Cele trei scrisori trimise de Louis Bréhier lui Nicolae Ghika-Budești pun în lumină interesul manifest al savantului francez pentru arta medievală românească, precum și intenția sa de a organiza la universitatea din Clermont un ciclu de lecții despre acest fenomen artistic european, puțin cunoscut în Franța. Ele reflectă modul în care marele bizantinist francez înțelegea să integreze arta românească în cea sud-est europeană, acordîndu-i locul cuvenit. Corespondenții francezi ai arhitectului român se dovedesc a fi fost sinceri admiratori ai monumentelor românești, buni cunoșători ai trecutului cultural românesc, pe care cu diferite prilejuri îl-au făcut cunoscut publicului francez. Scrisorile acestea stau mărturie, astfel, și pentru modul în care un savant român era primit de confrății săi francezi — cu admirație și respect —, prestigiul științific internațional al arhitectului Ghika-Budești contribuind la ridicarea prestigiului și nivelului de cunoaștere a artei noastre medievale peste hotare.

MIHAI SORIN RĂDULESCU

1.

Universitatea din Cluj
Facultatea de Filosofie și Litere

Iubite Dle Ghika,

Am primit ambele date scrisorile cum și adresele Comisiunii Centrale pentru repartizarea sumelor bugetare destinate monumentelor din Transilvania. Dacă n-am răspuns pînă acum e că am aşteptat și aştept încă rezultatul

Iubite Dle Ghika,

Bu, primul rîndele datele sumelor
cum și adresele Comisiunii Centrale
pentru repartizarea sumelor bugetare
destinate monumentelor din Transilvania.
Bacă nu am răspuns pînă
acum e că am aştept și aştept
încă rezultatul sălăbeniilor ce am
făcut în diferite locuri pentru ară-
tarea nevoilor mei urgente și mai
evidente ce trebuie implementate din
sumele de care e vorba. Am convocat
în două rînduri Comisiunea în acest scop și s-au luat hotărîri
în merit; dar aci nu merg lucrurile ca la Dv.
unde mai mult sau mai puțin se cunosc de
cei chemați starea monumentelor și se pot
deci socoti, măcar aproximativ, trebuințele.

Fig. 1-a-c Scrisoare adresată de Al. Lapedatu lui Nicolae Ghika-Budești (foto I. Andronic).

intervențiilor ce am făcut în diferite locuri pentru arătarea nevoilor mai urgente și mai evidente ce trebuie implementate din sumele de care e vorba. Am convocat în două rînduri Comisiunea în acest scop și s-au luat hotărîri în merit; dar aci nu merg lucrurile ca la Dv. unde mai mult sau mai puțin se cunosc de cei chemați starea monumentelor și se pot deci socoti, măcar aproximativ, trebuințele.

Ocupațiunile, timpul puțin favorabil și, într-o vreme, lipsa mijloacelor nu mi-au permis să merg să văd însuși, cum îmi propusesem, monumentele mai însemnate. Castelul de la Hunedoara îl cunosc de mult și mi se spune că acolo e nevoie de lucrări de întreținere. La biserică veche din Săliște (îngă Sibiu) asemenea. Tot așa aci, la Cluj, la cele două biserici românești. La Turda, la Rodna, la Vad, la Feleac — tot atîtea locuri unde va trebui să facem ceva. Mitropolia din Blaj a intervenit și ea pentru restaurarea capelei din curtea metropolitană. Cum vezi, vom avea unde să dăm banii. Numai

țău păgăinile, în spul putui favorabil
ni, și nă o vnuie, lejora uijoracelor sau
nici-nu permis să meargă să văd urmări
căruia iuri propusecum monumentele mai
să se cunoscă. Căstigă de la binecuvântare îl
cunosc de mult și nu se speră că arăto
e ușoară de lacrimi de uibărăuare. La
biserica veche din Solca (Iași) între
cesenecu. Tot aici aici, la Cluj, la
cele două biserici românești. La Tere-
ga, la Rodna, la Vodă, la Fleac-
hi și în locuri unde va trebui să
fie să se cunoscă. Mitropolia lui Iosif și
intervenit și ca pe calea restaurării
capolei săi astăzi metropolită nu.
Cu alii, cum eau uică și rău
bună. Numai iuri biserice să te
mai precește pe care le-ai cunosc
și le-aștept. Lanțul la sfârșitul
lui Decanunie văză oca cu rîgu-
zantă la biserici. În mijloc se amintea
lucrul și bisericii - să nu se
uică totul să te ceea uică. Ei iuri
nu toate uibările să organizeze la cruce
numării cat mai bine - să nu înceapă și
serii de publicații uică, săi cari, pe cca
ciuțări, o lăsuătă foile artelor. Acei Dră-
vicioane, și o tribută la crucea cea-
tale și Dr. la tător. și două oameni să
a tipărit parte către o rile. - Le sunăte
metule de la bisericii și de la bisericii
din Poiana cum sunt uicuri și pă-
nărute și că pot să se poarte propozitie la
Pufetăria săi făgăraș, și posă omeni fără
eci de pe calea Lăpădării. Fără
te să leuști să nu se omenă băsa pe
țărăjala și tot să se omenă pe calea
ce ecclaziă Drăvicioane și interă ca și do-
la munărăi, de cei care trăiesc, și
fără să se poată să se cunoscă
ecclaziile recunoscătoare și
păunescă. Tati.

La salutării cordiale pe care le-ai
dăut și la urmări al stării noastre secolat

28.XI.921

Lapedatu

îmi trebuie date mai precise pe cari le-am
cerut și le aştept. Până la sfîrșitul lui decembrie
veți avea cu siguranță tabloul. Te rog să comuni-
ci lucrul și Comisiunii - să nu se inchide
teze de tăcerea mea. Eu îmi dau toate silințele
să organizez lucrurile Comisiunii cît mai bine,
Am început și o serie de publicații, din cari,
pe cea dintâi, o trimis zilele astea lui Drăghi-
ceanu, să o distribue Comisiunii centrale și
Dv. tuturor. A doua o voi da la tipar peste
cîteva zile. Ce privește pietrele de la Sâmbăta
și de la Schitul din Poiană am luat măsuri să
fie ridicate și adăpostite provizoriu la Pre-
fectura din Făgăraș, pînă vom face aci loc pentru
un Lapidarium. Fii te rog linștit că nu ne vom
lăsa pe tînjală și tot ce se va putea vom face
cu aceeași dragoste și interes ca și Dv. La pri-
măvară, de vei avea timp, aş fi foarte fericit
să îl însoțesc într-o excursie de recunoaștere
prin această frumoasă țară.

Cu salutări cordiale pentru toți, sunt și
rămîn al dñale vechi devotat
28.XI.921

Al. Lapedatu¹

¹ Alexandru Lapedatu (1876—1954), istoric medievist,
secretar al Comisiunii Monumentelor Istorice (1904—
1919), profesor la universitatea din Cluj, fondator
alături de Ioan Lupaș și director al Institutului de Istorie
Națională din Cluj (1920—1938), de mai multe ori
ministru în guvernările liberale. În 1921 a devenit
președinte al filialei pentru Transilvania a Comisiunii
Monumentelor Istorice, de organizarea căreia este vorba
în prezenta scrisoare.

2.

Clermont le 22 octobre 1925

Cher Monsieur, je regrette vivement de n'avoir
pu vous voir pendant votre séjour en France. Je
reviens moi-même de l'Exposition et, si j'avais
connu votre présence à Paris, j'aurais fait l'im-
possible pour voir. J'aurai du moins, je l'espérai
aussi, le plaisir de vous rencontrer à Belgrade j'ai
eu le plaisir au mois de juillet de visiter l'Expo-
sition d'Art Roumain où j'ai revu quelques-unes
des merveilles que j'avais admirées à Putna et
à Bucarest. Je vais faire cet hiver à Clermont
quelques leçons sur l'Art et je lui consacre un
paragraphe dans la nouvelle édition, assez rema-
niee, que je prépare de mon Art Chrétien¹.
J'aurai probablement à ce sujet à demander des
Monuments Historiques et j'aurait recours à
votre bienveillante intervention.

J'aurais aimé à connaître votre impression sur
l'Exposition dont l'architecture géométrique m'a
quelque peu surpris, mais on discerne tout de

même l'avènement d'un nouveau style dont les débuts sont pénibles, mais qui fera peut-être son chemin.

Veuillez me croire, cher Monsieur, votre bien cordialement dévoué.

L. Bréhier²

¹ Lucrarea a apărut în 1928 cu titlul *L'Art chrétien, son développement iconographique des origines à nos jours*.

² Louis Bréhier (1868—1951), istoric și arheolog francez, profesor la Facultatea de litere din Clermont-Ferrand (1899—1938), specialist în istoria artei și civilizației bizantine.

3.

Chamalières

(Puy-de-Dôme)

12 Avenue de Royat, 21 novembre 1925

Cher Monsieur

Je me permets de venir vous demander un service. Je m'occupe en ce moment beaucoup de l'histoire de l'art roumain et j'ai besoin de votre aide.

Tout d'abord j'ai revisé le texte de mon *Art Chrétien* pour une 2e édition et j'ai ajouté un assez long passage sur l'iconographie des églises russes, serbes et roumaines. Il s'agit d'y joindre quelques illustrations.

D'autre part, après avoir complété mes connaissances sur l'art roumain, grâce au précieux Bulletin des Monuments Historiques dont vous m'avez si aimablement gratifié, je me suis décidé à faire cet hiver à l'Université quelques conférences publiques sur les édifices roumains, surtout sur ceux que j'ai pu voir. Je trouverai facilement, tant pour illustrer mon *Art Chrétien* que pour montrer des projections à mon cours public, des reproductions dans votre magnifique Bulletin des Mon. Histor.

Mais il y a une lacune et c'est pour cela que j'ai recours à votre obligeance. J'ai cherché en vain des reproductions des peintures extérieures des églises de Bukovine que j'ai visitées, Voronej, Moldovitsa, Sucsevitsa etc... Les clichés que j'ai essayés de prendre moi-même sont très insuffisants. Pourriez-vous m'envoyer deux ou trois vues, autant que possible une vue d'ensemble et deux ou trois vues de détail de ces églises soit que vous puissiez me prêter des épreuves, soit qu'il en existe aux Monuments Historiques ou dans le commerce. Je publierai une de ces vues dans mon *Art Chrétien* et les autres serviraient à mon cours public. Voici d'ailleurs comment je comprend mon sujet: Je commencerai en décembre et je ferai 8 leçons:

1. La Roumanie et l'art roumain. Conditions historiques.

2. La naissance de l'art roumain. Le développement artistique dans l'Orient chrétien XIVe—XVe s.

3. Les origines de l'art valaque. Curtea de Argeș (église princière).

4. Développement de l'art valaque (XIVe—XVIe siècles).

5. L'œuvre artistique d'Etienne le Grand.

6. Le développement de l'art moldave. Les églises de Bucovine du XVIe s.

7. L'art en Moldavie aux 17e et 18e siècles.

8. L'œuvre artistique de Constantin Brancoveanu. La dégénérescence.

Ce n'est, comme vous le voyez, qu'un tableau sommaire de l'histoire de l'art roumain, mais qui aura l'avantage de donner quelques idées précises à mes auditeurs et de leur révéler un mouvement d'art qu'ils ignorent à peu près totalement.

Si je puis réussir à mettre ce cours sur pied, c'est à mes excellents amis roumains et à vous, en particulier, cher Monsieur, que je le devrai.

Voulez-vous me permettre, en m'excusant de mon importunité, de vous demander encore deux choses. J'ai lu avec étonnement dans le Catalogue Officiel de l'Exposition d'Art Roumain, où l'on m'a fait l'honneur de mettre mon nom au Comité de Patronage, que je suis qualifié de Membre Correspondant de l'Académie Roumaine. N'en ayant jamais été averti, je suppose qu'il y a eu une erreur. C'est d'ailleurs un très grand honneur auquel je n'ai jamais songé. Cependant je vous serais reconnaissant de bien vouloir, si vous en avez l'occasion, vous en informer confidentiellement.

L'autre question est plus simple. Vous m'avez annoncé aimablement l'envoi de nouveaux fascicules du Bulletin des Monuments Historiques et je n'ai rien reçu. S'ils sont publiés, je vous serais bien reconnaissant de me les faire adresser. Je compte d'ailleurs en donner une analyse dans une revue.

Excusez moi encore de cette trop longue lettre. C'est toute bonté que vous m'avez témoignée déjà qui m'encourage à m'adresser à vous. J'ai vivement regretté de n'avoir pu vous joindre pendant votre séjour en France, mais j'espère que vous y reviendrez.

Veuillez agréer, cher Monsieur, avec mes remerciements anticipés, l'expression de mon bien cordial souvenir.

L. Bréhier

4.

Chamalières (Puy-de-Dôme)
12, Avenue de Royat, 12 mars 1926

Cher Monsieur,

Permettez-moi de vous remercier et veuillez transmettre toute l'expression de ma gratitude à la Commission des Monuments Historiques pour l'aimable envoi des 4 intéressants fascicules de votre Bulletin pour 1924 que j'ai bien reçus. Je vais en faire une analyse pour le Répertoire d'Art et d'Archéologie de la Bibliothèque Domet. J'y ai vu avec plaisir votre traduction de mon article, dont je vous suis bien reconnaissant, ainsi que votre étude sur l'église de Golia.

M. Voullitch m'a annoncé une invitation pour le Congrès de Belgrade. Je souhaite de pouvoir y aller et de vous y rencontrer. Veuillez agréer, cher Monsieur, l'expression de mes remerciements et de mes sentiments cordialement dévoués.

L. Bréhier

5.

Clermont, le 20 juillet 1930

Cher Monsieur,

Dans votre aimable lettre du 4 juin dernier vous m'annonciez que vous aviez mis à la poste à mon adresse le premier volume de l'ouvrage sur l'architecture de la Valachie¹, dont vous m'aviez en effet parlé et qui aura certainement un grand intérêt. J'avais attendu pour vous répondre d'avoir reçu ce volume, mais il n'est pas arrivé et je crains qu'il n'ait été égaré. Telle est la raison de mon long silence que je regrette de n'avoir pas rompu plus tôt. Veuillez m'en excuser, mais je n'ai rien reçu, ni à mon adresse personnelle, ni à l'Université.

Je n'ai pas besoin de vous dire combien j'aurais été heureux de lire ce volume en m'aidant de votre résumé en français et de vous dire mes impressions. Je sais par ce que vous m'avez déjà donné et par votre chapitre sur l'église d'Argesch avec quelle méthode sûre et précise vous travaillez. La question de l'origine de l'architecture valaque m'intéresse particulièrement.

Ce serait pour moi un grand plaisir de vous rencontrer au Congrès d'Athènes et de visiter Mistra en votre compagnie. Je pars dès le 1 septembre pour le Mont-Athos où le Ministère français me confie une mission et je me rendrai de là à Athènes. Diehl² et Millet³ seront là. Je souhaite de revoir mes amis roumains et vous, en particulier, cher Monsieur, dont je

ne suis pas près d'oublier la bienveillance à mon égard.

Veuillez agréer, cher Monsieur, l'expression de mes sentiments cordiaux et dévoués.

L. Bréhier

¹ Evolutia arhitecturii în Muntenia și Oltenia, partea I Înțăririile străine de la originea pînă la Neagoe Basarab, 1927.

² Charles Diehl (1859—1944), istoric al artei și civilizației bizantine, bun cunoscător al artei medievale românești.

³ Gabriel Millet (1867—1953), istoric francez, a artei bizantine, director de studii la Ecole des Hautes Etudes din Paris și profesor la Collège de France, autorul unor lucrări de referință în domeniul istoriei artei bizantine și balcanice.

6.

Alexandrie
« La Quarantaine »
Port vieux
Tel. 630

Mon cher Nicolas,

J'ai bien reçu votre ouvrage dont je vous remercie bien vivement¹. Non seulement je ne l'ai pas trouvé aride mais j'ai regretté de ne pas connaître le roumain pour vous suivre de plus près. Sans jeu de mots vous élevé un monument digne de ceux que vous étudiez.

Înțăririile străine de la originea pînă la Neagoe Basarab, 1927.

Înțăririile străine de la originea pînă la Neagoe Basarab, 1927.

Înțăririile străine de la originea pînă la Neagoe Basarab, 1927.

Înțăririile străine de la originea pînă la Neagoe Basarab, 1927.

que « originalité » et de touchante naïveté dans le clocher de bois, l'escalier et les fresques de la nef selon le dessin.

Lequel j'ai découvert, grâce à vous, que sur la Vieille-Eglise de Tancarville était du type des cloches sur le pronao. Vos documents sont-ils au point pour la partie du 18e siècle qui prouve un grand intérêt?

A nous deux ici depuis dix jours sans retransmettre à la Vieille-Eglise de Tancarville et je suis au contraire de congé vont terminer à la fin d'octobre et vous ne serez pas encore à Nice à ce moment-là.

Je suis heureux de vous transmettre que nous sommes donnés à la famille et j'aimerais bien connaître celle de Jean mais,

Les illustrations sont excellentes et mettent en valeur le jeu harmonieux des briques apparentes qui rappellent l'exquis manoir d'Ango près de Dieppe.

J'aime beaucoup, aussi, l'église de Golești avec ses belles arcatures romanes et l'équilibre de son abside qui m'a fait penser à celle de la chapelle de Santa Fosca, à Torcello.

Que d'originalité et de touchante naïveté dans le clocheton de bois, l'escalier et les fresques de la petite église de Ludești.

Enfin j'ai découvert, grâce à vous, que la Vieille-Eglise de Tancarville était du type du clocher sur le pronao.

Vos documents sont-ils au point pour la partie du 18e siècle qui prouvent un grand intérêt?

Je suis seul ici depuis dix jours. Thérèse, Gabrielle et la petite Annie sont, en ce moment, à Cannes et j'attends de leurs nouvelles au prochain courrier. Je compte partir, moi-même,

mais pour cette année, à la fin juillet pour faire un crochet par la Roumanie. Je crains fort aussi que nous ne puissions nous retrouver sur la Côte d'Azur car nos trois mois de congé seront terminés à la fin d'octobre et vous ne serez pas encore à Nice à ce moment-là.

Fanik va-t-il passer tout l'été dans sa montagne? Qu'il vienne donc nous retrouver à Tancarville en octobre.

L'cellent M. Giovannelli a tant aimé ici que nous renouvelons le séjour à l'habitation depuis trois ans. Le bateau fait une escale à Rhodes, une autre au Pirée, le temps d'aller au Pirée et de faire un plaisir à la famille de Venise à la fin de l'été. J'aurai donc beaucoup de temps pour faire une croisière à la montagne et pour renouveler de bonheur l'été à la montagne.

Rappel - moi en septembre de venir me faire une visite à Paris en octobre. Nous nous retrouverons à Cannes pour passer deux ou trois heures au Parthénon.

Bien vite
Barthou

Fig. 2. a-c Scrisoare adresată de L. Barthou lui Nicolae Ghika-Budești. (Foto A. Alessiu)

le 4 août, par Venise comme j'en ai pris l'habitude depuis trois ans. Le bateau fait une escale à Rhodes, une autre au Pirée, le temps d'aller passer deux ou trois heures au Parthénon.

Je suis heureux des bonnes nouvelles que vous me donnez de la famille. J'aimerais bien connaître celle de Jean mais, pour cette année, je ne vois pas la possibilité de faire un crochet par la Roumanie. Je crains fort aussi que nous ne puissions nous retrouver sur la Côte d'Azur car nos trois mois de congé seront terminés à la fin d'octobre et vous ne serez pas encore à Nice à ce moment-là.

Fanik va-t-il passer l'été dans sa montagne? Qu'il vienne donc nous retrouver à Tancarville en septembre avec un séjour à Paris en octobre. Nous aurons grand plaisir à la revoir.

L'excellent M. Giovanelli a tout éclairci en vous remettent le chèque intouché. Que n'a-t-il commencer par là ! A ce propos je dois m'excuser de la corvée des explications qui vous a été infligée et vous remercier de vos bons offices.

Rappelez-moi au souvenir de tous que je n'oublie pas et croyez, avec Madeleine, à mon affectueux sentiment.

Bien vôtre

L. Barthou³

¹ Nicolae Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia, partea a III-a, Veacul al XVII-lea*, 1933.

² Este vorba de fiul mezin al arhitectului, geologul Ștefan Ghika-Budești (1904—1959).

³ Louis Barthou (1862—1934), om politic francez, ministru de externe, asasinat la Marsilia odată cu regele Alexandru I al Iugoslaviei. Scrisoarea aceasta dezvăluie relații de prietenie între familia politicianului francez și cea a arhitectului român, a cărui soție avea întinse legături în societatea franceză. Totodată Louis Barthou ne apare ca un cunoșător al monumentelor românești, ca un simpatizant al țării noastre. Aluzia la lucrarea lui Ghika-Budești stabilește anul 1933 ca termen post quem, scrisoarea datând aşadar din anii 1933 sau 1934.

7.

L'Epine — Fleurie
Mont-Louis
(Indre et Loire)
23 octobre 1930

Mon cher ancien élève et ami,

J'ai eu le plus grand plaisir à recevoir votre lettre qui m'apporte un précieux témoignage

de votre gratitude pour l'Ecole des Beaux Arts de Paris et pour l'enseignement que vous avez reçu à l'atelier au milieu de bons camarades qui ont gardé votre souvenir¹.

J'ai souvent parlé de vous, notamment avec un sculpteur français qui a fait certains monuments dans la capitale de la Roumanie²; et j'aurai certainement le plus vif intérêt à recevoir la publication archéologique que vous me destinez.

Actuellement je suis en Touraine, loin de Paris, où je rentrerai dans quelques jours pour y reprendre les petites occupations compatibles avec les quatre vingts années de mon existence. Malgré mon grand âge, j'ai toujours le même amour pour notre chère Ecole et pour l'enseignement. Croyez-le !

Vous pouvez donc sans crainte m'écrire et me consulter le cas échéant.

Mes bonnes amitiés avec mes souhaits les plus sincèrement et cordialement dévouées.

Laloux³

¹ Arhitectul N. Ghika-Budești absolvisc Școala de arte frumoase din Paris în anul 1901, răminind în relații cu foști colegi, dar și cu profesorul său V. A. F. Laloux.

² Ernest Dubois, sculptor francez, autor al statuii lui Ion C. Brătianu și al celei a lui George C. (Gogu) Cantacuzino, amândouă în București.

³ Victor Alexandre François Laloux (n. 1850), arhitect francez, profesor al lui N. Ghika-Budești la Școala de arte frumoase din Paris.